

BAXSHIYONA JANRIDA YOZILGAN SHE'RLARDA LIRIK KECHINMA TABIATI

Abduraxmonova Sitora Baxtiyor qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat O'zbek tili va adabiyoti universiteti

1-kurs magistranti

sitoraabduraxmonova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada lirik kechinma va uning tabiati baxshiyona janrida yozilgan she'rlar misolida tasvirlanadi bunda Usmon Azim, Halima Xudoyberdiyeva va Hamid Olimjon baxshiyonalari misol tariqasida tahlilga olinadi. Maqolada, har bir shoirning o'ziga xos uslubi va lirikasi, shuningdek, ularning asarlarida insonga xos his-tuyg'ular, ijtimoiy muammolar va qadriyatlar qanday aks etganligi tasvirlanadi. Usmon Azimning she'rlaridagi samimiy his-tuyg'ular, Halima Xudoyberdiyevaning ayol va ona mavzusidagi lirik kechinmalari, Hamid Olimjonning esa umidsizlik va iztiroblar haqidagi dardli ifodalari o'rganiladi. Ushbu asarlar orqali, baxshiyona janrining dolzarbligi va uning inson ruhiyatiga ta'siri ko'rsatiladi. Maqola, shuningdek, lirik kechinmalarni o'z ichiga olgan baxshiyona she'rlarining xalq og'zaki ijodidagi o'rni va ahamiyatini ochib beradi.

Kalit so'zlar: Baxshiyona, lirik kechinma, insoniy his-tuyg'ular, ijtimoiy muammolar, qadriyatlar, xalq og'zaki ijodi, an'analar, madaniyat.

Annotation: This article describes lyrical experiences and their nature through the example of poems written in the bakhshiyana genre, analyzing the works of bakhshiyana Usmon Azim, Halima Xudoyberdiyeva, and Hamid Olimjon. The article analyzes the unique style and lyricism of each poet, as well as how human emotions, social problems, and values are reflected in their works. The sincere feelings in Usman Azim's poems, Halima Khudoyberdiyeva's lyrical experiences on the theme of women and mothers, and Hamid Olimjon's painful expressions of despair and suffering are studied. Through these works, the relevance of the bakhshiyona genre and its impact on the human psyche are shown. The article also reveals the role and significance of bakhshiyona poems, which contain lyrical experiences, in folk oral art.

Key words: Bakhshiyona, lyrical experience, human emotions, social problems, values, folk oral art, traditions, culture.

Kirish. Baxshiyona janrida yozilgan she'rlar ko'plab lirik kechinmalarni o'z ichiga oladi. Bu janr, asosan, xalq og'zaki ijodining bir qismi bo'lib, unda inson his-tuyg'ulari, sevgisi, qayg'usi va hayotdagi turli holatlar tasvirlanadi. Har bir davr adabiyotda mohiyati, ma'no-mazmuni bilan o'z nafasini qoldiradi. Hozirgi davr o'zbek she'riyati ham adabiyotimiz gulshanida o'zining salmoqli o'rniga egadir. Bugunning shoir va shoirlari she'riy asar yaratishda butunlay yangicha ruh va kayfiyat bilan qalam tebratmoqdalar. Yaratilayotgan har bir yangi ijod mahsuli shaxs ruhiyati, uning ichki kechinmalarining yorqin ifodachisi bo'ladi. Istiqloq davr she'riyatining boshqa davrlar she'riyatidan farqli jihati shundaki, bu davr she'riyatida milliy o'zlikni anglash, erkin fikrlash ruhi yetakchilik qiladi. XX asrning 60-yillari o'rtasi va 70-yillarning boshlarida she'riyatimizga yangi to'lqin, yangi avlod kirib keldi. Bular –Shavkat Raxmon, Muhammad Yusuf, Usmon Azim, Azim Suyun, Halima Xudoyberdiyeva, Xurshid Davron, Toxir Qahhor, Matnazar Abdulhakim, Ismoil To'lak, Asqar Qosimov singari iste'dodlar edi. Xalq og'zaki ijodi o'zining betakror tarovati, o'ziga xos usuli bilan insonlar qalbidan chuqur joy egallab kelmoqda. Shunday yozuvchi, shoirlarimiz borki, xalqona ohang, xalqona usul ular ijodining bir bezagi bo'lib xizmat qiladi. O'zbek adabiyotida folklor ta'siri natijasida juda ko'plab asarlar, she'rlar yaratildi. Usmon Azim, Halima Xudoyberdiyeva va Hamid Olimjon ijodida bir qancha baxshiyona asarlar mavjud. Usmon Azim ijodini kuzatar

ekanmiz uning “Alpomish”, “Go‘ro‘g‘li” turkum dostonlariga mehri bo‘lakchaligiga guvoh bo‘lamiz. (T. Shermurodov, 2011, 204)

Hayotdagi voqea xarakterli voqea hodisalar ijodkorning diqqat-e‘tiborini tortib, qalbu shuuriga o‘rnashib oladi, unga orom bermaydi, uning hayoti va faoliyatidagi o‘y surish, mulohaza yuritish muvozanatini buzadi. San‘atkorning qalbini zabt etgan, uning oromini, huzur-halovatini buzgan ruhiy holat lirik kechinma deb ataladi. (H. Ahmedov, 2022, 123) Lirik kechinma shoirning sevgi, vafo sadoqat kabi fazilatlar, vatan, xalq singari muqaddas tushunchalar bilan uyg‘unlashadi. Hissiyot va tuyg‘uning ifodasi bo‘lgan lirik kechinma she‘rda qanchalik kuchli ifoda etilsa, kitobxon kayfiyatiga ta‘sir o‘tkaza olsa shoirning iste‘dodidan darakdir. Usmon Azim, Halima Xudoyberdiyeva, Hamid olimjon kabi mahoratli ijodkorlarimiz baxshiyonalarida hodisalardan ta‘sirlanish sababli paydo bo‘lgan lirik kechinmalarni turlicha tasvirlariga guvoh bo‘lamiz.

“Boychibor bo‘lmaganida Alpomish bo‘lmaganidek, she‘riyat bo‘lmaganida Usmon Azim ham bo‘lmasdi. Bugungi o‘zbek she‘riyatida “shoir” ko‘p, shoirlarning alplari bor. Lekin she‘riyatning 90 alpini bir joyga yig‘sang, ularning barchasini faqat “Iste‘dodga sadoqat”i va dilining barkamolligi bilan dog‘da qoldiradigan, barcha alplarni yenggan Alpomishdek qudratga ega bo‘lgan, xalq bahodiriga ildiz bo‘lgan, uning mardligini diliga ko‘chirgan uyg‘oq shoiri – Usmon Azimi bor”. “Baxshiyona” uch qismdan iborat bo‘lib, har bir qism o‘zining xususiy va umumiy jihatlariga ega. Masalan, dastlabki qismdagi sakkiz dramatik ballada chuqur mantig‘i, falsafasi bilan, ikkinchi qismdagi “Baxshiyona” turkumi xalqona ruhi bilan, so‘nggi uchinchi qism esa yaxlit holdagi yirik bir badiiy asarligi va undagi mazmunning o‘ziga xosligi bilan o‘zaro farqlanadi. “Baxshiyona” Usmon Azim ijodida xalqona yo‘nalishdagi she‘riy asarlar va folklorga monand ijod etish uslubi muhim ahamiyat kasb etishini yana bir bora dalillaydi. Turkumdagi she‘rlar har tomonlama: g‘oyasi, usuli, shakliy tuzulishi, umuman, kompozitsion qurilishi bilan xalq og‘zaki ijodi namunalarini yodga soladi. Satrlardagi soddalik, samimiylik, ohangning o‘ynoqiligi, bayon etish usuli xalqonadir. Mutolaa qilarkansiz o‘zingizni butun boshli xalq dostonlari, lapar-u qo‘shiq lari og‘ushida orom olgandek his qilasiz. Negaki, bu turkum she‘rlarda folklorning eng yetakchi, eng muhim va ta‘sirchan g‘oyalari, motivlari, ohanglari, mohirona, zamonaviy ifodalanadi.

She‘rlarda turkum doirasidagina an‘anaviy bo‘lgan Elbek baxshi, Elomon, Oq botir, Qorabotir, Alpomish, Barchin, Qaldirg‘och kabi bir qator obrazlar ishtirok etadiki, sinchkovlik bilan e‘tibor berilsa, muallif obrazlarning deyarli har birida o‘ziga xos bir ramziylikni ifodalashga xarakter qilganini sezish qiyin emas. Masalan, o‘z eli, vatani uchun fido bo‘lishga, jonini berishga, xatto haqiqatning ko‘ziga tik qarashga tayyor vafodor insonlar Oq botir timsolida, unga qarama-qarshi tomon vakillari esa Qora botir nomi ostida birlashtirilgan. Yoki ushbu ikki obraz yuqoridagilarni mantiqan o‘z mezonlari mexvariga qamrab oladi.

Usmon Azim she‘rlari orqali murakkab ruhiy holatlarning mohir rassomi sifatida gavdalanib, o‘zbek she‘riyatida lirik kechinma tasvirida yangi badiiy ufqlarni namoyish etadi. Shoir yaratgan lirik qahramon kechinmalarida ko‘proq inson ruhiyati, uning olam ichra olam ekanligi teran usmonona murakkablik va ehtiros bilan tasvir etiladi. (Suvonova Jumagul, 1995, 83) Misol tariqasida Usmon Azimning “Baxshiyona” turkumidan o‘rin olgan bir she‘rida Oqbotir va Qorabotir Elbek baxshiga shunday deydi: “Bo‘lar elning farzandi qanday bo‘ladi-yu, sho‘rlik elning farzandi qanday bo‘ladi - shunday ayting “. Baxshi shunday qo‘shiq aytib yuboradi:

Har kim o‘z elida davron suradir,

Mardlar elin to‘g‘ri yo‘lga buradir.

Bular elning farzandlari botirlar,

Oyoqlarin kesishsa ham yuradir.

Mard dunyoga kelgan tuproq zo‘r bo‘lar,

Nomard oyoq bosgan zamin sho‘r bo‘lar.

Shoʻrlik elning farzandlari, botirlar,
Ikki koʻzi ochiq turib koʻr boʻlar. (Usmon Azim, 1995, 206)

Sheʻrdan anglashilib turibdiki, Elbek baxshi kechinmalarida vataniga boʻlgan muhabbat, oʻz yurtiga xiyonat qiluvchi nomard kimsalarga nafrat tuygʻusi hukmronidir.

Halima Xudoyberdiyeva sheʻriyatining mavzu koʻlami keng, teran. Uning sheʻrlarida ona-Vatan, ota-ona, ayol va bola mavzulari ustuvorlik qiladi. Halima Xudoyberdiyeva ruhiyati bu ayol qalbi matonati, yashash uchun kurashdagi jasorati!. U faqat oʻxshatish emas. Bu sheʻriyat ayol qalbi nidosi boʻlib jarang sochadi.

Halima Xudoyberdiyeva ijodida chaqmoq kabi chaqnagan, momaqaldiroqdek gumburlagan, seldek toshib kelgan sheʻrlar talaygina. Lekin shoiraning mana shunday sheʻrlari orasida ayol muhabbati, uning qudrati, nozik qalb egasi ekanligini koʻrsatuvchi sheʻrlar alohida mavqega ega. Halima Xudoyberdiyeva inson yuragiga yaqin mavzularning yangi-yangi qirralarini ocha boradi. U Nodirabegim, Uvaysiy, Toʻmarislar qiyofasiga kirdi. Halima Xudoyberdiyevaning baxshiyona sheʻrlaridan “Koʻngli yarim...“sheʻrini tahlilga tortadigan boʻlsak, bu asar taʻsir quvvati, lirik kechinmaning mahorat bilan tasvirlangan, shu sbsb ham bu sheʻr shoiraning boshqa sheʻrlaridan oʻziga xosligi bilan ajralib turadi. Ota-ona ajrashayotgan vaqtda hamma narsa oʻrtalarida talash boʻladi: uy ham, mebel ham. Toʻgʻri bu mol-mulklarni boʻlish mumkindir, lekin, oʻrtadagi goʻdaknichi? Bu satrlarni oʻqigan kitobxonni bevosita yuraklari titraydi, koʻzlariga yosh keladi:

Qattol kurash ketar, jang-ki shiddatkor,
Har biri dengizdan tortar qaʻriga.
Oʻrtalikda bitta mitti goʻdak bor,
Hech iloj yoʻq shuni boʻlmoqlariga.

Endi baxti nimadir, tolei nimadir,
Ota-ona uning boshiga yetdi.

Kim bilan qolsa ham koʻngli yarimdir,

Chunki yarim koʻngli uzoqlab ketdi. (Halima Xudoyberdiyeva. 2012. 274)

Sheʻrdagi holatni ijodkor hayotda koʻp guvohi boʻlgan, ushbu hodisadan taʻsirlangan shoira qalam olib yuqoridagi misralarni qogʻozga solarkan, undagi lirik kechinmani oʻquvchiga osongina yuqtira oladi.

Halima Xudoyberdiyeva sheʻrlariga teranroq razm solsak, biron-bir sheʻri boshqalarnikiga oʻxshamaydi. Uning sheʻrlarida qalbdan taralayotgan ayol muhabbati, mehri mujassamdir. Ayol bu ona, yaratuvchi, buyuk hilqat egasi. Uning qalbi nozik va shu noziklik qaʻrida buyuklik mujassamdir. Ayol qalbining butun goʻzalligini, tarovatini ayolgina yaxshi his qila oladi.

Hamid Olimjon hayotda va ijodda xalq baxshilariga, umuman folklorga alohida mehr-muhabbat va samimiy hurmat bilan qaradi. Buni biz Fozil shoirga bagʻishlangan “Kuychining hayoli”, Abdulla shoir Nurali oʻgʻliga atalgan “Doʻmbiraning maqtovi” sheʻrlarida, “Oygul bilan Baxtiyor”, “Semurgʻ yoki Parizod va Bunyod”, “Ikki qizning hikoyasi” kabi ertak dostonlarida yaqqol koʻramiz. “Kuychining xayoli” sheʻri Hamid Olimjon tomonidan yozilgan boʻlib, unda xalq baxshisi Fozil Yoʻldosh oʻgʻlining badiiy olami aks ettirilgan. Xalq ogʻzaki ijodiga bolalik yillaridan mehr qoʻygan shoir 30-yillaming oʻrtalarida Fozil Yoʻldosh oʻgʻli singari baxshilani qayta qashf etib, ulaning “Alpomish” singari qahramonlik dostonlarini nashr etishda qatnashadi. “Kuychining xayoli” sheʻrida shoir ana shu rang-barang qahramonlarga, bir-biridan maroqli voqealarga boy olamni gavdalantirib bergan. Baxshi aytgan doston va termalarda xalq m aʻnaviy hayoti, tarixi, udumlari, orzu va intilishlari aks etganini; bu asarlar kitobxonga, xalqqa ruhiy oziq va madad berishini alohida taʻkidlab koʻrsatgan: Kuy koʻpdir, qoʻshiqlar millioncha jonni Qozgʻata oladi, muhtaram padar! Ana shu kuychining jamiyatdagi,

xalq ma'naviy hayotidagi ushbu she'rda baxshiyona ohang va ranglarda ishonarli qilib ochib berilgan. (H Olimjon.1975-1984.108)

Xalq og'zaki ijodida mahbubaning jang maydonlarida kurashayotgan yor ortidan borishi tasvirlangan asarlar Hamid Olimjon ijodida ko'plab uchraydi. Shoir tomonidan yozilgan "Sevgi" she'rida ana shu an'anaviy sujetdan foydalanilgan. Ammo bu she'rdagi oshiq va ma'shuqa obrazlari Vatan urushi maydonlarida harakat etishi bilan real kishilarga aylanadilar. She'rda urush davri haqiqatining badiiy tajassum topishiga imkoniyat yaratadi. Shoir davr talabi bilan muhabbat tuyg'ulari va ishqiy kechinmalar tasvirini ham jang maydoniga ko'chiradi. She'rda tasvirlangan qiz jangchi yori ortidan frontga yo'l oladi. "Menga ne kerakdir bu yolg'iz qolish? Sensiz ololmasman also men nafas", deydi u va bosh olib, jang maydoniga ketadi: Balki uchrashmasmiz biz endi mangu, Bo'samiz ham qolar balki sargardon. Lekin sevishganlar qaytmas o'limdan, Lekin mangu qolar ikki tomchi qon. Lekin bu fojiali yakun ham ularni mardlik va jasorat yo'li dan qaytarmaydi: Bug'doy boshog'iday ko'kka intilib, Men shunda tuproqdan ko'tararman bosh. Sening qonlaringdan o'sar qizil gul, Yoqutga aylanar soylardagi tosh. Dunyoni yoritar bizning sevgimiz. Ikkimiz hech o'lmasmiz also... Hamid Olimjonning baxt sururidan mast bo'lgan lirik qahram oni mustaqillik uchun kurashda o'z baxtini ham, sevgisini ham qurbon qilishga tayyor. Zero, uning uchun shaxsiy farog'atdan ko'ra xalq va yurtning taqdiri, istiqloli muhimdir. Uning butun she'riy ijodida o'lg'a surilgan g'oyalar shu nuqtaga kelib, o'zaro tutashadi.

Zamon bilan hamnafas shoir she'rlari mazmundor va bugungi hayot ohangini aks ettirayotgan go'zal asarlardir. Baxshiyona ohangdagi she'rlari xalqona va o'ynoqi xususiyati bilan alohida ajralib turadi. Bu xalqona va o'ynoqilik zamirida juda katta falsafiy donishmandlik va ijodiy tajriba yotadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Halima Xudoyberdiyeva "Ilk muhabbat" kitobi. 1968-y. -B.11.
2. Hamid Olimjon. Mukammal asarlar to'plami.10 tomlik, T.: Fan, 1975-1984 yil.
3. Halima Xudoyberdiyeva. Buyuk qushlar. -Toshkent: O'zbekiston, 2012.
4. O'zbek mumtoz adabiyoti namunalari G' Majmua. (1-jild) Tuzuvchi, izoh va sharhlar muallifi: N.Rahmonov. – T.: Fan, 2005;
5. Sirojiddinov Sh. O'zbek mumtoz adabiyotining falsafiy sarchashmalari. – T.: Yangi asr avlodi, 2011.
6. Suvonova J. Hozirgi o'zbek she'riyatida badiiy izlanishlar (Usmon Azim ijodi misolida). Fil.fan.nom.dis., - Samarqand, 2000.
7. Tohir Shermurodov. Usmon Azim ijodiyoti. – Toshkent, 2011. – 204 b.
8. Q.Mamiraliyev. Istiqlol davri o'zbek she'riyatida janrlar modifikatsiyasi. - Toshkent: Anorbooks, 2024. – 208 b.